

Fotó: Remes-archív

A magyar űrrepülés titkos dokumentumai, 3. rész

A meglepetés különszám

A magyar űrrepüléssel összefüggő médiamunkát akkoriban (1979–1980) az MSZMP Politikai Bizottságának „szigorúan bizalmas” jegyzőkönyve szerint a Központi Bizottság mellett működő agitációs és propagandaosztály irányította. „Propagandánk legyen szerény, de a szükséges mértékig vegye figyelembe a lengyel, a csehszlovák és az NDK-beli űrhajós felbocsátásakor a szomszédos szocialista országokban e téren szerzett tapasztalatokat.”

– Ha ebben a múzeumban eredetiben olyan ejtőernyő van kiállítva, amelyikből nem hiányzik egy négyzetméternyi, körömollóval kivágott darab, akkor az nem biztos, hogy eredeti. Ezenkívül ha valaki úgy tudja, hogy

ebben a múzeumban vagy bárkinél a jelenlévők között ott van a leszállóegység ajtajának kinyitására szolgáló szerszám, akkor az sem eredeti. Valamint ha valaki azt hiszi, hogy mi, újságírók megettük a krétát, amellyel Berci fölírtta azt a bizonyos pár szót a leszállóegység oldalára, akkor az is tévedés, nem ettük meg... Csak Elemér szeretettel üdvözöl mindenkit, nem tudott eljönni, nála vannak ezek az attribútumok, és nem jogellenesen jutott hozzá. A kilincset például Leonovtól kapta ajándékba, emlékül – hangzott el 2010-ben a Közlekedési Múzeumban a magyar űrrepülés 30. évfordulója alkalmából rendezett emlékülésen az egyik utólagos tudósításban.

„A felkészülésben részt vevő mindkét magyar űrhajósjelölt munkája, teljesítménye, valamint a hazai műszerek eredményei, készítőik alkotó közreműködése kapjon méltó elismerést. A propagandatevékenység két csúcspontja az űrrepülés és a hazaérkezés időszaka legyen” – olvashatjuk a jegyzőkönyvben. És így is lett. Tudósítóink profi módon ontották a híreket. Nevüket érdemes felidézni, hiszen – a titkos megszorítások és az akkori megnevezés szerinti „embargós” hírek között bukda-

csolva, sokszor a humor fegyverét is felhasználva – akadályt nem ismerve tudósítottak a magyar űrrepülésről, és nem is rosszul.

1979. május 15-én például nagyjából az elhalasztott magyar űrrepülés eredetileg tervezett időpontjában „Űrhajósnak alkalmas! Látogatás a Repülőorvosi Vizsgáló és Kutatóintézetben” című rádióműsort adták a Kosuth rádióban. A szerkesztő-műsorvezető Eke Károly volt. A következő héten, május 22-én pedig az elmaradt magyar űrrepülés helyett a tévében (Az Onedin család című angol tévéfilmsorozat után) az Ember a világűrben című stúdióbeszélgetés ment. „Milyen módszerekkel állapítják meg az orvos szakértők, hogy valaki alkalmas-e az űrutazás során jelentkező megpróbáltatások elviselésére? Milyen felkészítésen át jut el az űrhajós a felbocsátásig? Mi vár rá az űrutazás és a visszatérés során? Erről tájékoztatnak a műsor orvos szakértői a képernyőn eddig nem látott filmfelvételek segítségével” – olvashattuk a korabeli Rádió- és Televízióújságban. A műsorvezető Vértessy Sándor, a felelős szerkesztő Domján Dénes, a szerkesztő Szüle Dénes, a rendező pedig ifj. Kollányi Ágoston volt.

Minket, magyarokat az űrrepülés idején sem kellett féltetni, valahogy egy kicsit mindig kilógtunk a sorból. A szigorú rezsimszabályok közepette még a humor is kivirágzott. Horváth Andrisnak, az egyik legnépszerűbb magyar űrkutatási szakembernek még Moszkvában volt egy emlékezetes akciója Szása Galkinnal, a magyarok mellé beosztott szovjet tévériporterrel. Andris ártatlan képpel kérdezte meg Szásától: akkor most honnan (melyik starthelyről) is fog indulni Berci rakétája Bajkonurból? Szása természetesen sumákkolt valamit, hogy ez úgy van, hogy majd az egyikről, de ezt nem tudja így elmagyarázni. – Hát nem úgy van az! – mondta erre András, s előszedte az itthonról kivitt Bajkonur-térképét, és megmutatta. – Na, most akkor melyikről? – kérdezte. Szása magába roskadt, mert ez akkoriban hétpecsétes titok volt, de aztán mégis megmutatta, hogy ez itt, jobbra, majd ez lesz. Később a magyar tévések konstatálhatták, hogy Farkasék tényleg onnan indultak.

Bajkonurban az első nap a magyarokat kivitték az indítóállásokhoz, hogy lássák, mi van. – Odaültem az újságírókat szállító miniautóbuszban a gépkocsivezető mögé, a legkényelmetlenebb helyre, és folyton néztem, hogy mit mutat a méterszámláló, hogy hol kanyarodunk jobbra és balra. Jegyzeteltem, és aztán ebből a kis körutazásból a Föld és Ég című folyóiratban egy nagyszerű térkép is meg tudott jelenni Bajkonur reális távolságairól és objektumairól, mert természetesen azt is leírtam, hogy milyen épület mellett haladunk el. Igaz, sok mindent elmondtak, csak azt nem, hogy 1211 méterre északkeletnek tartunk éppen, és hogy attól mennyire van a nem tudom melyik szerelőcsarnok, és hogy milyen hosszúak a sínek. Ez természetesen a világűrből látszott, de mindent azért onnan sem lehetett látni – emlékezett vissza az utazásra ünnepi előadásában Meruk József újságíró.

Dr. Remes Péter, Horváth András, Deme Sándor, Csató Éva, Gyúró Imre, Kása Zoltán, Meruk József és dr. Tólas Margit, kezükben a Magyar Hírlap-Izvesztyijával

Meruk József a magyar irányítópuhnál

– Bajkonur egy szokásos katonai objektum volt, katonák előtt, hátul és jobbra, és épületek, és technika, s akkor hozták be a hordozórakétát az indítás helyszínére. Nagy tehervagonon, sínen gurították előre. Ott húzták szépen előttünk. Tyitov űrhajóssal csináltam egy interjút a rakéta oldalánál. Nagyon érdekes volt természetesen ez az egész. Aztán a rakétát odahúzták egészen az indítóhelyre, és szép lassan fölállították. Nos, közben bóklásztunk, nézegettünk. Csak Elemérrel lementünk oda, az indítóhely alá. Ahol a láng kijön, van egy lángelterelő árok, és ott akkor gyűjtögettünk kis köveket meg mindent, amit találtunk, katonagombokat is. Mondtam, Elemér, menjünk innen, mert ha megtaláljuk a hozzá való katonát is, akkor végképp balhé lesz – számolt be első benyomásairól Farkas József tévériporter.

Az Izvesztyija az akkori testvérlapja, a Magyar Hírlap bevonásával különkiadással készült a magyar űrrepülésre, ugyanúgy, ahogy ezt a többi űrrepülésen is megtette. Borisz Konovalov, az Izvesztyija tudományos rovatvezetője volt a különszám szovjet felelőse. Megér egy misét egy kicsit részletesebben is ismertetni ezt a történetet, hiszen a korabeli nagy titkolozások közepette sokan máig nem tudják, miről is volt szó. „Különkiadás a Szaljut-6 űrállomás nemzetközi legénységének” – állt a nagy méretű újság címlapján magyarul és oroszul is. Az űrhajósok pszichés támogatását szolgálta sok más egyéb mellett a Doszug (szabadidő) program keretében. Mivel az alapszemélyzet hosszú időt töltött az űrben (V. Rjumin például 1979-ben és 1980-ban is több mint fél-fél évet volt bezárva az űrállomásra), elszakítva a Földtől és a családtól, érthető, hogy milyen jólesett az űrhajósoknak „friss” újságot olvasni, pláne, ha az róluk és a családjukról szólt. A látogató

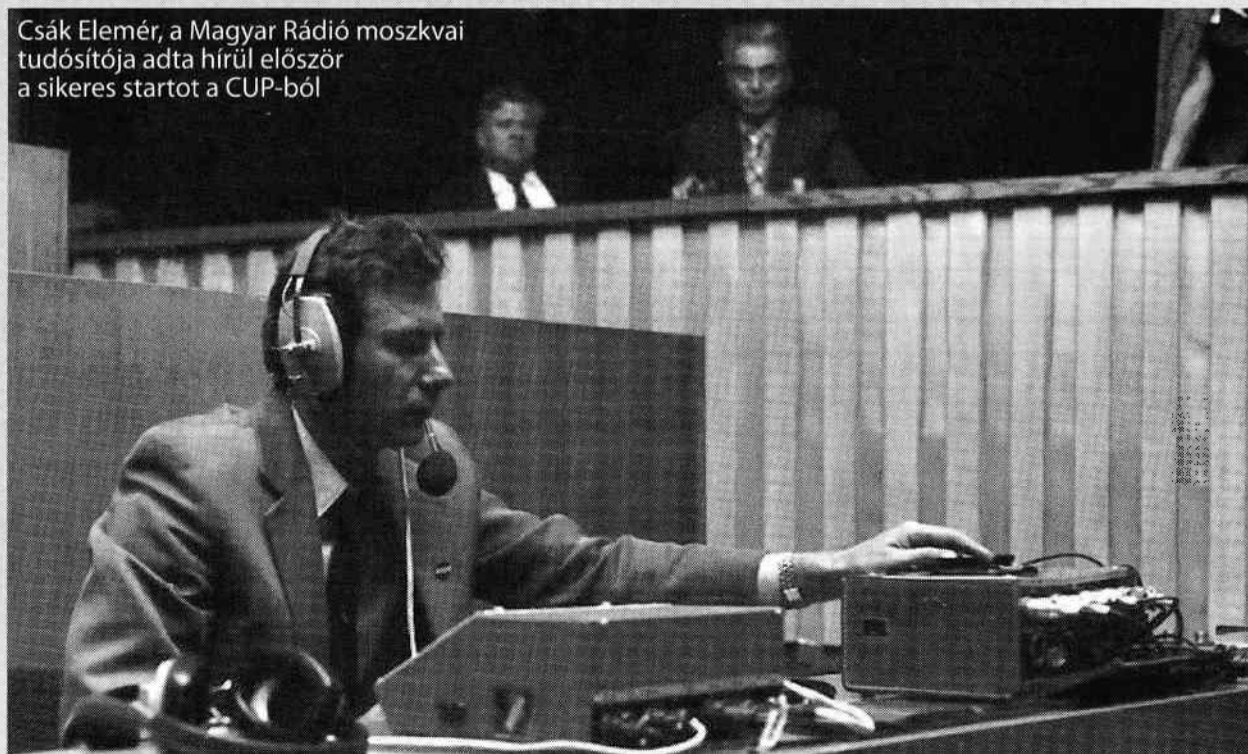

újság volt része a szigorúan szabályozott propagandatevékenységnek, így az MSZMP Központi Bizottságának agitációs és propagandaosztályát sem készítették fel rá. Ám mivel különkiadásról volt szó, az újság pedig az

személyzetek az otthoni hírekkel, postával, újságokkal, magnókazettákon a kedvenc zeneszámokkal és videofelvételekkel kedveskedtek egy orvosilag tudatosan kialakított szókas szerint az alapszemélyzet tagjainak. Ez az azonban nem

akkori magyar megítélés szerint nem lehetett orvopszichológiai kérdés, hanem csakis politikai, ezért a központi bizottságban a később Magyar Hírlap-afféreként elhíresült ügy kezdett kibontakozni. Ma már kissé humoros, hogy egy ártatlan orvosi kérdés milyen politikai töltetet kapott. N. Sándor László olvasószervező, a Magyar Hírlap tudományos rovatvezetője levélben fordult Ritter Tiborhoz, az MSZMP KB agitprop osztályvezető-helyetteséhez: „Kedves Ritter Elvtárs! Az Izvesztyija és a Magyar Hírlap közös úrszámot tervez, amelynek példányát a két űrhajós felviszi a Szaljut űrállomásra. Az Izvesztyija által kért anyag – egy kivételével – már Moszkvában van. Hiányzik belőle ellenben a legfontosabb: az Interkozmosz Tanács elnökének interjúja. Ezt tavaly Borisz Konovalov, az Izvesztyija főmunkatársa és Meruk József, moszkvai tudósítónk elkészítette, amikor Márta elvtárs fogadta őket. Most ellenben ez az interjú nem rekonstruálható, elavult, és Konovalov Vietnamban tartózkodik. Az volna a kérésünk, hogy munkatársunkat, Meruk Józsefet most újból fogadja Márta elvtárs, és adjon interjút.

Csák Elemér, a Magyar Rádió moszkvai tudósítója adta hírül először a sikeres startot a CUP-ból

Erre az időre hazarendelnék őt Moszkvából. Az ügy nagyon sürgős.”

Ritter Tibor ráírta a levélre, hogy felettesét, Korom Mihály elvtársat tájékoztatta, a Magyar Hírlap vezetőivel megbeszélte az ügy tanulságait (?), és kéri, hogy moszkvai nagykövetségünk tisztázza, ki kezdeményezte a közös úrszámot. Hangsúlyozta, hogy az SZKP KB-ban nem kapott ilyen információt, csak most értesült erről. Kótai Géza, a párt külügyi osztályának vezetője is foglalkozott az ügygel, és ő is ráírta a levélre, Szűrös Mátyás elvtárs közölte, hogy a szovjet elvtársak az ügyről semmit sem tudnak, a kérdéssel nem foglalkoznak (mármint az SZKP KB-ban). Idehaza kell utánanézni, hogy ki kezdeményezte, illetve mozgatja a dolgot. Mivel magyar részről az ügy kisiklott, Márta Ferencsel, az MTA főtitkárával, az Interkozmosz-ügyek felelősével sem készült el az újabb interjú. Amíg itthon azt keresték, hogy „ki mozgatja a dolgot”, Moszkvában a lap annak rendje és

Mirosnyikovnak a magyar űrhajóshoz írt verse, valamint Szalipszki Endrének a Vörös Csepelről írt riportja is helyet kapott. A harmadik oldalon A magyar–szovjet barátság örök és megbonthatatlan! szalagcím alatt N. Sándor László, a Magyar Hírlap és Borisz Konovalov, az Izvesztyija tudományos rovatvezetője közölt terjedelmes tudósításokat. Itt olvashatjuk a Farkas–Kubaszov párossal készült interjút, és itt látható a felszállás előtti bajkonuri sajtótájékoztatón készült fénykép is. Az Adunk önöknek egy Balatont címmel közölt írás a szellemi munkavégző képesség vizsgálatára szolgáló, Balaton névre keresztelt magyar gyártmányú műszerre utalt, amit Farkas Bertalan vitt fel az űrállomásra. A negyedik oldalon az űrhajósok családjával készült riportok voltak olvashatók. Hogy vannak a gyerekek, mit csinálnak a feleségek, mi történt otthon? Anikóval, Farkas Bertalan feleségével Meruk József készített riportot, míg Ljudmillával, V. Kubaszov feleségével és az

világűrt megjárt Magyar Hírlap–Izvesztyiját pedig ott szorongatja Farkas Bertalan a kezében a leszállás utáni önfeledt pillanatokban. Ezekből az újságokból kevés maradt fenn, a különkiadás ritkasággá vált. Egy orosz gyűjtő most éppen 10 ezer rubelért (jelenleg 44 ezer forint) árul egyet. Én is őrizgetem ezt az újságot: „Péternek köszönettel munkáért, Farkas Bertalan” – olvasható a Magyar Hírlap–Izvesztyija különkiadásának egyik, számomra becses példányán.

A Doszug programmal kapcsolatban még egy magyar vonatkozásról lehet beszámolni. Szovjet pszichológus kollégáinkkal karöltve dr. Bognár László orvos őrnagy, a Repülőorvosi Vizsgáló és Kutatóintézet (ROVKI) pszichológiai osztályvezetője és jómagam voltunk az ügy orvos szakértői. Moszkvából kérték fel a Magyar Televíziót, hogy készítsen az űrhajósok pszichés támogatására alkalmas, a szabadidő kellemes eltöltését szolgáló videoösszeállítást, amelyet Farkas Bertalan fog

Készül a riport a CUP-ban. Elek János, Kása Zoltán és Edelenyi Gábor

Földvári Géza és Csák Elemér, a Magyar Rádió moszkvai tudósítói munkában a CUP nagytermében

módja szerint elkészült. A szalagcímbe magyarul és oroszul olvashattuk: „Szerencsés utat, kedves barátaink!” Elfért egy-egy kereset idézet L. Brezsnyevtől és Kádár Jánostól is. A vezércikket az Izvesztyija és a Magyar Hírlap kollektívája jegyezte. Az eddig repült Interkozmosz-űrhajósok, a csehszlovák V. Remek, a lengyel M. Hermaszewki, a német Z. Jähn, a bolgár G. Ivanov és parancsnokaik, a szovjet A. Gubarjev, P. Klimuk, V. Bikovszkij és Ny. Rukavisnyikov is külön-külön, személyes hangvétellű sorokat írtak a lapban a Szaljut-6 személyzete számára. A címlapon szerepelt még a kor szokásának megfelelően A. Povetyinnek, az 5. számú Puskin középiskola 9/b osztályos tanulójának írása is a Dnyepereknek címezve. Ez volt az alapszemélyzet, L. Popov és V. Rjumin űrhajósok hívójele a magyar űrrepülés idején.

A második oldalon Borisz Rogyionov, az Izvesztyija budapesti tudósítója írt magyarországi élményeiről Az örökké tartó barátság címmel. A Vörös tér és a Gellért-hegyi fel szabadulási emlékmű fényképe mellett Ivan

alapszemélyzet családjával Borisz Konovalov. Végül karikatúrák, viccek és humoros írások találhatóak még a lapban. A különkiadásról a szovjet hírügynökség is beszámolt. A TASZSZ közleménye 1980. május 28-án:

„Éjjel négy órakor a Szozuz-36 űrhajó rendszereinek konzerválása után az űrhajósok ünnepi asztalhoz gyűltek össze, és vacsorázni kezdtek. Az Orionok ajándékokat és ajándéktárgyakat hoztak. A magyar konyha különlegességei közül tíz különféle étel volt egy konténerben: füstölt nyelv, sonka, fűszeres kolbász, saláták. L. Popov és V. Rjumin számára Farkas Bertalan ajándékokat adott át, V. Kubaszov pedig a levelet, újságokat és az alapszemélyzet családtagjainak küldeményeit kézbesítette. Az újságok közé tartozott az Izvesztyija és a Magyar Hírlap közös kiadása is, amely az űrállomás legénységének készült.”

Az újság a Repülések Irányítóközpontjában (orosz rövid neve: CUP) is megjelent. A magyar Interkozmosz szakértői csoport tagjai is láthatók egy-egy fényképen az újsággal. A

a fedélzetre felvinni, illetőleg a Repülések Irányítóközpontjából fogják majd a fedélzetre „feljátszani”.

Az összeállítást a magyar tévések el is készítették, jól sikerült, többek között magyar táncdalénekesek és az emlékezetes Hofi-Koós-paródia, a Macskaduett szolgálta az űrhajósok „lazulását”. A műsorátvételi bizottság ülését a fent említett Ritter elvtárs vezette. Kifogásolta a műsort, mert az szerinte nem a szocialista embertípus szórakozását szolgálja. Töröltette egyes fedetlen vállú táncdalénekesnők és a kacér mozdulatokat bemutató tánckarok számait. A szovjetek valahogy mégis az eredeti MTV-összeállítást használták fel fedetlen vállakkal és kacér mozdulatokkal egyetemben. A magyar űrrepülés alatt gyakran „bömbölt” a CUP nagy irányítótermében magyar táncdal, és együtt gyönyörködhattünk Szűcs Judit táncdalénekesnő kecses mozdulataiban is azon a nagy kivetítőn, ahol egyébként a repülés szolgálati adatait szokták megjeleníteni. A Hofi-Koós-féle Macskaduettnek is nagy sikere volt, hiszen a humor nemzet-

közi. Csak remélni tudom, hogy talán Ritter elvtárs is megenyhült azóta.

Az űrrepülés idején a Szovjetunióban a legkülönbébb munkahelyeken dolgozó magyar tábor tagjai összetartottak, együttműködésünk kiváló volt. A szakértők szívesen álltak az újságírók és tévések rendelkezésére, segítettek eligazodni abban a nem könnyű helyzetben, hogy mi micsoda, mikor mi történik, jó-e ez nekünk és így tovább. Cserébe a tudósítók is megosztották velünk minden megszerzett hírt. A külügyminisztérium és a nagykövetség munkatársaival, a hivatalos magyar állami delegációval is felhőtlen kapcsolatunk alakult ki. Hasonlóan jó volt az együttműködésünk a szovjetekkel is, hiszen egy cipőben jártunk, mindannyian egy magas rizikófaktorú űrrepülés sikerén dolgoztunk.

Még az előkészületi időben a minisztertanács az egyik titkos minősítésű határozatában úgy intézkedett, hogy az ország közvéleménye anélkül értesüljön a magyar űrhajósok-

nyitnunk. Ebből tudtuk meg, hogy ki repül, és ez alapján választhattuk ki a megfelelőt a két változatban elkészült fényképek és riportok közül – mondta a kiadvány főszerkesztője. A tévések közül Bajkonurban a rakéta közelében egy tévéstúdióvá átalakított Ikarus buszból Farkas József tudósított. A CUP-ban Elek János riporter és Edelényi Gábor tévéoperatőr kézikamerázott s járta a munkahelyeket. Moszkvában az osztrankinói tévétoronyban Sugár András ült a kamerák előtt. Itthon pedig a budapesti stúdióban Vértessy Sándor kommentálta az eseményeket. A Magyar Rádió riporterai közül Csák Elemérrel és Földvári Gézával találkoztam leggyakrabban a CUP-ban. Tudósítóink a precíz, de mégiscsak száraz riportjaik mellett zárt körben ragyogóan tudták előadni nem mindennapi élményeiket. A start pillanatait sem tudná senki náluk jobban elmesélni.

– Mi kétszáz méterre voltunk a rakéta mellett, egy Ikarus buszban berendezett stúdió-

V. Kubaszov és Orion-2 Farkas Bertalan hívója. Minden szeánsz kezdetén a repülésvezető így hívta a fedélzetet: Orionok, hogy hallanak engem? Nosza, több se kellett a tévéseinknek, nem bírták ki, hogy adás előtt ne így szólítsák ők is egymást: Videotonok, hogy hallanak engem? Orionok, Videotonok, ez viccesen hangzott. De más turpisságot is elkövettek. Például Berci az űrből köszöntötte pápai bajtársait a repülőtéren. De hogy meg ne tudja a NATO, hogy Pápan repülőter van, mert ebből biztos rájönne, ezt a repülőteret a riporter bejelentkezéskor konzekvensen Máma repülőternek hívták. Pápa helyett Máma, és akkor az ellenség úgy maradt, megtévesztett állapotában, ahogy eredetileg is volt. Persze mindenki biztos volt benne, hogy a NATO mindezt már régen tudja, mégis jólesett a nagy titkolózások közepette egy kis humorral tompítani a feszültséget.

Leggyakrabban Farkas Józseffel történtek meg ezek a „fontos” dolgok. Ő a start-

Farkas Bertalan a földet érés pillanataiban a kezében szorongatja a világszerte megjárt újságot (TASZS)

1979-ben az egy évre elhalasztott magyar űrrepülés helyett Vértessy Sándor az Ember a világűrben című stúdióbeszélgetést vezette a tévében

ról, hogy neveket említenének. Nem könnyű feladat előtt állt akkor a magyar újságíró-társadalom. Minden propagandaanyag és újság két változatban készült: volt „magyaribélás”, és volt „farkasbercis”. A szöveg mindkét változatban zömében azonos volt, többnyire csak a fényképeket kellett adott vezényszóra behelyettesíteni. Vagyis csak az utolsó pillanatban lehetett tudni, hogy ki repül, és ennek megfelelően lehetett csak a végleges „farkasbercis” változatot elkészíteni, illetőleg a „magyaribélás” változatot bezúzni. Persze a magyar újságírók igyekeztek a legkülönbébb trükkökkel megüzenni itthoni kollégáiknak, hogy ki is ül az űrhajóban.

– Farkasordító hidegre ébredtünk Bajkonurban... – jelentkezett be például a Magyar Televízió riportere a május végi hőségben. Ha farkasordító, akkor ebből itthon már tudták, hogy Farkas Bertalan ül az űrhajóban. A rendkívüli kiadások sorában az egyik „Az MTI jelenti. Magyar űrhajós a világűrben” című kiadvány volt. – Volt egy lezárt borítékunk, amelyet csak egy adott jelre volt szabad fel-

ban, amelynek végében szépen elfértünk a riporterrel és Dzsanyibekovval, Magyarai Bélát pedig én hívtam oda, hogy jöjjön be. Mondtam neki, Béla, eddig tartott a bánat, mostantól jön a munka, gyere, ülj be ide, mert te értesz hozzá, el fogod magyarázni, hogy mi van éppen. Így is történt. Amikor indult a szerkentyű, valakinek az a blőd ötlete támadt, hogy álljunk ki és integessünk. Mondanom sem kell, magunknak integettünk, mert a világon senki nem látta, legfeljebb az operatőr, aki ezt vette. De hát ki álltunk és integettünk, ami nagyon hasznos volt, az ember érezte, hogy milyen hőség van, mert a rakétából jött a meleg ránk, az öt nagy csőből és a sok kisebből, ahogy ránk fújta. Hát Berciék így elszálltak – mondta később Farkas József.

A tévéseink kitalálták, hogy ha az űrhajósok Orionok, akkor ők Videotonoknak fogják szólítani egymást. (A mai fiatalság már nem tudja, hogy annak idején mindkét márkanév – Orion és Videoton – híres, magyar gyártású televíziókészülékek neve volt.) Orion-1 volt

nál Bajkonurban, a leszállásnál pedig Dzsanyibekovval kapott feladatot, így Moszkvában tétlenségre volt kárhóztatva. – Üldögéltem abban a szobában, ahol nyomógombos készülék működött Budapesttel, a forró drót. Természetesen a dokkolást sem látták Pesten, én meg láttam, mert ott ültem. És amikor közeledtek, és már ott voltak, egy méterre a két gép egymástól, akkor fölhívtam Pestet, hogy van ott valaki? Beleszólt Megyeri Karcsi, a politikai főszerkesztő. Hát mondom, most úgy néz ki, hogy összekapcsolódnak. Na, és mit látsz? Azt látom, hogy közelednek, meg ez van, meg az van, érdekes be ennyivel, megvan! Összekapcsolódtak! Jaj de jó! – mondták odahaza, és Megyeri hívta Kádárt. Az ember ilyenkor jól informált televíziós, és mondja: – Kádár elvtárs! Megtörtént az összekapcsolódás! – Köszönöm, tudom – volt a válasz, úgy látszik, ő egy másik tévéen látta.

(Folytatjuk)

Dr. Remes Péter orvos ezredes